

УДК 355.133.4

В. І. Осьодло,
кандидат психологічних наук, доцент,
Д. В. Науменко

РОЗВИТОК ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ МОЛОДІ ПІД ВПЛИВОМ НАВЧАЛЬНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статье рассматриваются изменения в развитии ценностно-смысловой сферы курсантов и молодых офицеров в условиях военно-профессионального становления. В результате исследования выявлено, что в ценностно-смысловой сфере курсантов приоритет ценностных ориентаций изменяется в зависимости от курса обучения. В профессиональном самосознании курсантов происходит наибольшее количество изменений на протяжении первых двух лет обучения, вектор ценностных ориентаций будущих офицеров изменяет акцент от общественно направленных к лично-эгоистичным.

The article reviews changes in axiological and semantic system of cadets and young specialists in terms of military and professional development. It was discovered that in cadets' axiological system values priority changes according to the year of study. The larger percentage of changes in cadets' professional identity takes place during the first two years of study, value orientation vector of future officers changes from socially oriented to personal and egocentric.

Наразі в умовах формування нового українського суспільства, переходу до ринкової економіки відбувається неминуча трансформація значущих для людини цінностей, мотивів, професійних позицій та переконань — як можливий шлях конструктивної активізації професійної реалізації особистості. Означені суспільні зміни торкаються життєдіяльності і військової організації.

Інтереси захисту національної безпеки України, її територіальної цілісності та суверенітету, тенденції в розвитку збройної боротьби на сучасному етапі, перехід Збройних сил України до професійної армії ставлять високі вимоги до суб'єкта професійної діяльності — офіцера. По-новому поставлені питання його військово-професійної підготовки, які пронизують усі галузі суспільного життя і проектуються як на духовно-психологічну, так і професійно-практичну сферу кожного окремо взятого військовослужбовця, формують соціальне замовлення і престиж професії офіцера.

Серед основних рис, що відрізняють майбутніх офіцерів від інших соціальних груп, можна назвати патріотизм, орієнтацію на соціальний і професійний престиж, здоровий службовий кар'єризм, активну взаємодію з різними соціальними і військово-професійними утвореннями, пошук сенсу життя, прагнення до самоактуалізації у службово-бойовій і військово-професійній діяльності загалом [1; 5; 10–15; 17]. У цьому контексті успішність професійної реалізації особистості на її життєвому шляху, на нашу думку, залежатиме від розвитку означених якостей і, насамперед, від такого особистісного утворення, як професійне самовизначення в обраній сфері діяльності.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Першим кроком до успішної професійної діяльності є професійне самовизначення. Наразі дослідженню цього феномену присвячено значний обсяг наукових робіт [1; 3; 4; 5; 8; 9; 12; 15 та ін.], в яких стверджується, що його центральною ланкою є акт вибору професії, який свідомо здійснює особистість, спираючись на свої ціннісні й смислові спрямування.

Разом з тим, унаслідок недостатньої просвітницької та профорієнтаційної роботи молоді люди, які вступають до вищого навчального закладу, зокрема й до військового, мають фрагментарні, поверхові, а інколи й помилкові уявлення щодо майбутньої професійної діяльності [1; 7; 12; 13; 14 та ін.], оскільки питанням розроблення науково обґрунтованих психодіагностичних способів оцінки військово-професійного самовизначення майбутніх офіцерів до діяльності в особливих умовах та в умовах ризику приділялась недостатня увага. Недостатня розробленість згаданих питань у системі підготовки офіцерських кадрів, насамперед у ВВНЗ, викликає певний науковий інтерес до дослідження цієї проблематики.

Постановка завдання. Нами показано, що під час набуття фаху курсантами в останніх відбувається істотна зміна самосвідомості, спрямованості особистості, інформативності та інших сторін індивідуальності [10–13]. За таких глибинних змін курсант переборює кризи розвитку й відчуває потребу в додатковій психологічній підтримці. Ці зміни є підґрунтям для виокремлення відповідних етапів військово-професійного самовизначення (ВПС). Нами також доведено, що на різних курсах процес актуалізації професійного потенціала з метою його ефективного використання відбувається по-різному залежно від індивідуальних особливостей: когнітивної складності в оцінюванні визначених життєвих цілей і цінностей, оцінюванні труднощів професійної реалізації, широкого спектра особистісних

властивостей, домінування мотивації досягнення успіху у професійній діяльності чи мотивації уникнення невдач.

Продовжуючи розгляд динаміки ВПС у курсантів на різних етапах навчально-службової діяльності, основним завданням ми ставимо вивчення змін у ціннісно-смісловій сфері досліджуваних, які також значною мірою будуть впливати на розвиток професійного становлення майбутніх офіцерів.

Результати дослідження змін у структурі ВПС (когнітивний компонент). Внаслідок проведених нами досліджень виявлено, що під час навчання у курсантів на основі усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності відбуваються значні зміни у професійній самосвідомості, професійній мотивації і баченні життєвих перспектив [13]. У динаміці ВПС курсанта окреслено два цикли, де на першому здійснюється адаптація до навчально-службової діяльності і уточнення ВПС на підставі усвідомлення вже зробленого вибору професії. Другий цикл належить до ціннісно-смісловій сфері, де здійснюються стабілізація ставлень і набуття ресурсів (спеціалізація) до військово-професійної діяльності. Власне, починаючи з 3-го курсу, ми можемо говорити про початок значущих зрушень у ціннісно-смісловій сфері досліджуваних [12; 13].

Для уточнення динаміки ВПС курсантів нами вивчалось ставлення останніх до таких професійних цінностей через їх ранжування:

- 1) одержувати високий заробіток;
- 2) досягти високого статусу в суспільстві, визнання довкілля;
- 3) виявляти творчу ініціативу, повною мірою розкрити свої здібності;
- 4) працювати у сприятливих умовах;
- 5) приносити максимальну користь суспільству;
- 6) реалізувати свої фізичні можливості, вольові якості;
- 7) мати достатньо часу і сил на дозвілля.

Виявлені пріоритети ціннісних орієнтацій груп курсантів залежно від курсу навчання наведені в таблиці. Пояснити отримані результати опитування курсантів можна, виходячи з логіки навчально-службового процесу у ВВНЗ. Ціннісні уявлення мають свою структуру залежно від віку, статі, рівня освіти, життєвого і професійного досвіду [2]. При вступі до військового інституту майбутній офіцер керується загальнолюдськими цінностями й готовий принести максимальну користь членам своєї навчальної групи (курсу), оскільки тільки в такий спосіб можна завоювати авторитет, повагу товаришів і командирів. Разом з процесом адаптації курсантів до навчального процесу, військового колективу та

розпорядку дня важливого значення курсанти I курсу надають питанням навчально-службової діяльності.

Отримані нами результати свідчать про тривалу за часом перебування ціннісної сфери особистості. Усвідомлення потреби у використанні часу навчання у військовому інституті для реалізації своїх фізичних і інтелектуальних здібностей, розвитку творчого потенціалу є досить стабільним упродовж усього періоду навчання.

Зміна ціннісних переваг майбутніх офіцерів

Суб'єкт ВПС (N = 137)	Номер професійних цінностей						
	1	2	3	4	5	6	7
Абітурієнти, %	3,74	7,48	4,67	0,93	11,21	6,54	0,00
I курс, %	3,74	4,67	3,74	9,35	6,54	6,54	0,00
II курс, %	5,61	5,61	0,93	0,93	0,00	6,54	0,93
III курс, %	11,2	14,9	4,67	3,74	1,87	6,54	3,74
V курс, %	19,6	8,41	3,74	6,54	3,74	6,54	5,61

На III курсі курсанти переходять до наступного циклу ВПС, що підтверджує відсутність кореляційної залежності між розподілом пріоритетів у цінностях 1-го і 3-го років навчання, і, навпаки, засвідчує наявність коефіцієнта кореляції на рівні високої значущості ($r = 0,76$) між показниками 3-го і 5-го років навчання. Взаємозалежність ціннісних орієнтацій III–V курсів висока, що дає змогу зробити висновок про стійкість ціннісної сфери особистості в цей період. Цей етап навчання характеризується прагненням досягти високого статусу в суспільстві й одержати визнання довкілля.

До V курсу акцент ціннісних орієнтацій зміщується на потребу в одержанні високої заробітної плати. Коефіцієнт кореляції, за Спірменом між номером курсу навчання і важливістю одержання високого заробітку складає $r = 0,41$. Ця тенденція може залежати не тільки від соціально-економічного становища курсантів, а й до студентів цивільних ВНЗ. У студентів плани щодо добре оплачуваної роботи поступово зростають від курсу до курсу, як і плани, що стосуються досягнення майстерності у професії [11]. Отже, ціннісні орієнтації суб'єктів ВПС становлять складні системи, в яких поряд з відносно стабільними і загальнозживаними складовими є і такі, що змінюються залежно від курсу навчання.

Значущість тієї чи іншої сторони професії для суб'єкта визначається не тільки його ціннісними орієнтаціями, ідеалами, схильностями як такими, але й особливостями того етапу професійного

самовизначення, на якому він перебуває, функціонально-цільовими характеристиками цього етапу й пов'язаними з ними особливостями самосприйняття [9; 14].

Зміни, які відбуваються у структурі ВПС курсанта, дуже міцно взаємопов'язані з наближенням часу закінчення ВВНЗ. Фактор часу суттєво впливає не тільки на ціннісні орієнтації. Отже, ми спостерігаємо залежність про зміну значущості для курсанта майбутньої професійної діяльності залежно від наближення часу випуску, що неминуче впливає на розвиток його ВПС (рис. 1).

Особливої уваги заслуговує процес планування курсантами майбутньої професійної діяльності. Характерно, що найближча, середня і віддалена перспективи найчастіше згадуються першокурсниками і п'ятикурсниками, що, насамперед, пов'язано зі зміною соціальної ситуації розвитку. Третьюкурсників більше хвилює планування на все життя. Далека перспектива (до 10 років) виникає у планах ще далі рідше від курсу до курсу. Результати проведеного опитування підтверджують висновок про визначення III курсу навчання з усієї вибірки обстежуваних як найбільш значущого для майбутнього офіцера, що свідчить про кардинальну перебудову сформованих раніше структурних компонентів ВПС.

Аналіз емпіричних даних щодо оцінки таких важливих складових цілепокладання, як «Результат», «Процес», «Мета» (за методикою Д. О. Леонтьєва) свідчить про значні розбіжності в оцінці між суб'єктами ВПС. Як видно з рисунка, найвищі показники за всіма шкалами мають місця у абітурієнтів, які сприймають життя як цікаве, захоплююче, сповнене надіями і цікавими справами. Подібні тенденції спостерігаються і за шкалами «Результат» і «Цілі». За період службово-навчальної діяльності і служби у військах у курсантів і молодих офіцерів показники набувають тенденції до зниження. Це свідчить, що військово-професійне середовище не сприяє реалізації професійного покликання, реалізації життєвих цілей і інтересів. Військовослужбовці більшою мірою не бачать можливості керувати зовнішніми обставинами і подіями, що впливають на перебіг військово-професійної діяльності.

У контексті професійного самовизначення і розвитку його складників потрібно зазначити, що військово-соціальне середовище недостатньо сприяє посиленню професійної ідентичності, а водночас і готовності до виконання службових завдань, насамперед, в особливих умовах та умовах ризику. Урахування зміни у життєвих орієнтаціях у ВПС курсантів може бути використано у процесі психокорекційної роботи фахівців-психологів.

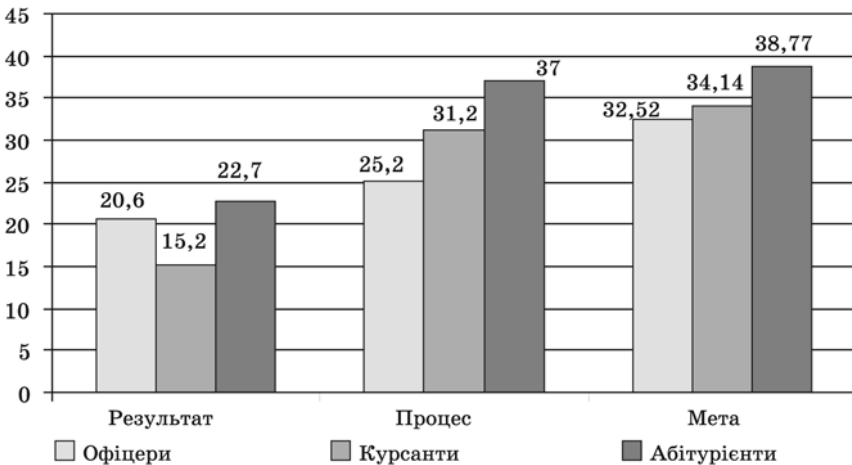

Рис. 1. Зміни значенневого поля смисложиттєвих орієнтацій

Висновок. За результатами дослідження ціннісно-сміслової сфери досліджуваних виявлено, що у ціннісно-смісловій сфері курсантів пріоритет ціннісних орієнтацій змінюється залежно від курсу навчання. У професійній самосвідомості курсанта відбувається найбільша кількість змін упродовж перших двох років навчання; вектор ціннісних орієнтацій майбутніх офіцерів змінює акцент від суспільно спрямованих (1-й і 2-й роки навчання) до особистісно-егоїстичних (4-й і 5-й роки навчання). Переломним у професійному становленні є III курс, що пов'язаний з прагненням досягти високого статусу в суспільстві й одержати визнання довкілля. До V курсу акцент ціннісних орієнтацій зміщується на потребу в одержанні високої заробітної плати.

Оцінювання емпіричних даних щодо оцінки таких складових цілепокладання, як «Результат», «Процес», «Мета» свідчить про значні розбіжності в оцінці між суб'єктами ВПС. За період службово-навчальної діяльності і служби у військах у курсантів і молодих офіцерів показники мають тенденцію до зниження, а це свідчить, що військово-професійне середовище не сприяє реалізації професійного покликання, реалізації життєвих цілей та інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О., Перепелиця П. С. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти // Психологічні аспекти гуманізації освіти: Книга для вчителя. — К.; Рівне, 1996. — С. 78–90.
2. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности: Учеб. пособие для вузов. — М.: ПЕР СЭ, 2001. — 416 с.
3. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психологической диагностике. — К.: Наукова думка, 1989. — 198 с.
4. Гинзбург М. Р. Психологическое содержание личностного самоопределения // Вопросы психологии. — 1994. — № 3. — С. 43–52.
5. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. — К.: Наукова думка, 1988. — 144 с.
6. Долинська Л. В. Особливості професійного самовизначення студентів педвузів подвійних спеціальностей // Психологія: Зб. наук. пр. — Вип. 2(9). — Ч. 2. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. — С. 148–155.
7. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. — Ростов на Дону: Феникс, 1996. — 512 с.
8. Кроник А. А. Субъективная картина жизненного пути как предмет психологического исследования // Психология личности и образ жизни. — М., 1987. — С. 149–152.
9. Маркова А. К. Психология профессионализма. — М., 1996. — 308 с.
10. Науменко Д. В. Ставлення сучасної молоді до військової служби // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. — Одеса, 2004. — № 8–9. — С. 42–46.
11. Науменко Д. В., Осьодло В. І. Імідж професії військовослужбовця як мотиваційний фактор професійного самовизначення // Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах: проблеми і перспективи: Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. 16–18 березня 2005 р.: у 2 т. — Т. 1 / За заг. ред. А. Г. Гудманяна, О. В. Петренка. — К.: НАУ, 2005. — С. 159–160.
12. Осьодло В. І., Науменко Д. В. Психологічні умови професійного самовизначення майбутніх офіцерів // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. — Харків: ХУПС, 2006. — Вип. 1(25). — С. 154–159.
13. Осьодло В. І., Науменко Д. В. Динаміка військово-професійного самовизначення курсантів під впливом навчально-службовчої діяльності // Наукові записки Харківського університету Повітряних Сил. Соціальна філософія, психологія. — Харків: ХУПС, 2006. — Вип. 2(26). — С. 138–145.
14. Пращников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение. — М.; Воронеж: Изд-во Ин-та практ. психол., 1996. — 256 с.
15. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія / За ред. Г. О. Балла. — К.: ІПППО АПН України, 1998. — 160 с.

16. Татенко В. А. Субъект психической активности: поиск новой парадигмы // Психологический журнал.— 1995.— № 3.— Т. 16.— С. 23–34.
17. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности.— М.: Педагогика, 1981.— 96 с.

Ключевые слова: субъект профессионального самоопределения, профессиональное самоопределение, этапы профессионального самоопределения, ценностно-смысловая сфера личности.

Key words: subject of professional self-determination, professional self-determination, stages of professional self-determination, axiological and semantic system of personality.

Н. Г. Макаренко,
кандидат філософських наук, доцент

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВО-ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статье рассматриваются социально-психологические особенности военно-юридической деятельности (общественный характер военно-юридической деятельности, правовая регламентация военно-юридической деятельности, властный характер полномочий военного юриста, экстремальность условий военно-юридической деятельности, протидействие со стороны заинтересованных лиц, нестандартный, творческий характер профессиональной деятельности военного юриста, самостоятельность, независимость деятельности военного юриста).

The article is devoted to social-psychological peculiarity of military-juridical activities, (social character of this peculiarity, legal regulation of its, its extreme conditions, etc.).

Актуальність теми статті впливає з того, що військово-юридична діяльність є різновидом правоохоронної діяльності, яка здійснюється органами правосуддя, прокурорського нагляду, юстиції, із властивими їй особливостями, які визначаються змістом та завданнями діяльності Збройних сил України. Знання цих особливостей потрібне офіцеру-юристу для того, щоб кваліфіковано вирішувати свої завдання, бути готовим до подолання труднощів, які виникають у роботі, уміти справлятися з психофізіологічними перевантаженнями, що пред'являють підвищені вимоги до його психіки.